

Վ. Լնտանեկան բարք. — Որոշելով իւրաքանչիւր շրջանի բնիկ ժողովուրդը՝ հաւաքելու ենք ազգաբնակչական տեղեկութիւններ նրանց ընտանեկան բարքի մասին (ամուսնութիւն և հարսանեաց սովորութիւններ, տղարեքը և կնո՜ւնք, ընտանեկան կեանք, հիւանդութիւն և բժշկութիւն, մահ, թաղում, մեռելոց յիշատակ, հոգւոյ և հանդերձեալ կեանքի մասին):

Ե. Տարւոյն կարեւորագոյն տօները և նրանց առթիւ կատարուող ծէսերն ու ժողովրդական սովորութիւնները:

Ը. Ժողովրդական բանաւոր գրականութիւն, աւանդութիւններ:

Ահաւասիկ իւր ծրագիրն զոր մանրամասն կը տեղեկագրէ Հեղինակն:

Շարայարեյի

Տ Ա Յ Ե Ց Ի

ՍՈՒՐԷԱՆԴԱՆԻ ԲԱԶՄԱՎԻՊԻ

ՆՈՐ ՀԱՐՑՄՈՒՆՔ

1. ԳՐԱՀԱՇՈՒԱԿԱՆ ՀԱՆԵԼՈՒԿ ՄԷ

Ուսումնասէր պարոմիկ Ե. Վ. — Յուլիս 6 թուով մասնակիդ առաջարկիմ համածայմ յամօ մեցի Բազմավիպի Ազոտտոս ամսեամ Սոքահան, դակիմ, Թոռոց գաղտնիք մը վերմագրի մերքեւ՝ քեզի հասցըմելու առաջարկ մը և Ոորա լուծումմ պտամալու. դեռ միմէւ օրս քեզմէմ պատասխամ մը չըմղումեցայ, Սեպտեմբերի Սոքահան, դակէմ վերջը կը սպասեմ հոկտեմբերիմ, և այժմէմ կ'իմացըմեմ որ եթէ քաջամաս լուծեւիլ՝ առնելիք միցամակդ պիտի լիմի Հաշտի աշահանաք մը մերկայ տարւոյս. բաց ամտի՝ Սոքահանդակի միցամակներէմ փափաքածդ և ըմտրածդ պիտի ուղարկուի քեզ, եթէ յաջողիս լուծել Մասն հետեւեալ հարցս: — Չմոռեմ ըսելու որ առ քեզ գրածս կը զօրէ Ոյումպէս Մասն քու համատիղոց համար՝ որ և իցէ ազգայիմ վարժարանի ալ աշակերտ լիմիմ: — Ահաւասիկ.

Գրահարցի մէջ ծամօթ պէտք է լիմի քեզի՝ որ երկրորդ աստիճանի հաւասարութեանց մէջ՝

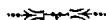
ամծամօթից թուական զօրութիւնը (բազմամծամօթ հաւասարութեանց մէջ) կը գտնուի՝ ածամօթից զուգարիւ հաւասարութեանց ձեռքով. զոր օրինակ հետեւեալ $2 \text{ ա} + \text{բ} - 5 \text{ գ} = 12$ հաւասարութեամ մէջ ա, բ, գ ամծամօթից թուական զօրութիւնները գտնելու համար՝ կարելոք եմ գէշ ուրիշ երկու հաւասարութիւնք ալ, որով կարելի լիմի գործողութիւնը կատարել. — քայց ես առւումք ուրիշ հաւասարութեանց դիմելու և միայն քու սովորածդ տարրական գրահարցի շրջանակիմ մէջ գործելով՝ վերոյիշեալ մի միակ հաւասարութեամ ձեռքով կը գտնեմ և կ'ապացուցամեմ

$$\text{որ} \quad \text{ա} = 3, \text{բ} = 3, \text{գ} = -\frac{3}{5}$$

$$\text{և կամ} \quad \text{ա} = \frac{3}{2}, \text{բ} = 3, \text{գ} = -\frac{5}{6}, \text{և այլմ:}$$

Նոյնպէս կարող եմ լուծել և ապացուցանել, եթէ փոխանակ երեք ամծամօթից մի և նոյն հաւասարութեամ մէջ հազարաւոր ամծամօթներ պարունակուէին. Ի՞նչպէս կրնաս ուրեմմ վերոյիշեալ կամ ուրիշ որ և իցէ բազմամծամօթ մէկ հատ հաւասարութիւն մը լուծելով՝ գտնել նորա ամծամօթից թուական զօրութիւնները՝ գրահարակամ գործողութեամբ:

ԹՈՒԱՅՈՒՐ

ՊԱՏԱՍԽԱՆՔ

ԲԱԶՄԱՎԻՊԻ ՍՈՒՐԷԱՆԴԱՆԻ

ՄԱՍԻ ԲԱՇԽՈՒՄՆ ՀԱՅ ԵԿԵԼԵՑԻՈՅ ՄԷՋ

Սոքահանդակը յուլիսի թուով Ե. Ա. ստորազրութեամբ մի քանի հարցումներ կ'ուղղէր առ հետաքննիս, Հայ եկեղեցեաց մէջ Ս. Պատարագի վերջաւորութեամ ժամանակ ժողովրդի բաժնուած Մասի մկատմամբ.

ա. Թէ ԲՃԷ նշանակութիւնն ունի այդ Մասը.

բ. Որ ժամանակէ մուտ գտած է Հայ եկեղեցաց մէջ Մասի քաշխոտը.

գ. Մի՞թէ ուրիշ քրիստոնեանց եկեղեցիք ունե՞ին այս սովորութիւնը.

դ. Եթէ Հայկական եկեղեցաց արարողութեան կը վերաբերի, ինչո՞ւ չի գործադրուիր Հայ կաթողիկէ եկեղեցեաց մէջ:

Այսպիսի հետաքրքրական հարցի մը նկատմամբ հմտագունից պատասխանին սպասելով, հարկ կը համարիմք առ այժմ հետեւեալ մի բանի համառօտ տեղեկութիւնը հազարով հարցասիրին, որ ի Պոմպէյէ ուղեց մեզ այս հարցերը:

Ա. ի միջ Մասն կամ Հին ժամանակ Նշխար, առ խառն յունական բառով *Ἑνλογία*¹ ('Ευλογία), Յունաց մէջ 'Αντιδωρον կոչուածն՝ չէ ուրիշ բան եթէ ոչ օրհնեալ հաց, որ կը բաշխուի ժողովրդեան Ս. Պատարագէն վերջ՝ Ամէն մարդ գիտէ որ եկեղեցւոյ սկիզբները, հաւատացեալ ժողովուրդը իւր շերմոնանդն հաւատով և սրբութեամբ վաւրուց՝ արժանի կը գտնուէր մէն օր Ամենատուր խորհրդոյն հաղորդուելու: Կամաց կամաց ժամանակի ընթացքով այդ հաւատոց եռանդն և բարուց անարատութիւնը ժողովրդեան մէջ պակսելով, Ս. Հայրապետք եւ ստիպուեցան զլսեալ անոնց Ս. Հաղորդութիւնը, բայց (ինչպէս Լամբրոնացին կ'ըսէ) որպէս զի հաւատացեալը անմասն չգտնուին բոլորովին՝ Ս. Պատարագի (որուն ներկայ կը գտնուէին միշտ) անհուն շնորհքներն և աստուածային օրհնութենէն, նախանձառոր գրասրտոտքեամբ մը հնարեցին Մասի բաշխումը: Արդե՞ն զայս կը ցոյցընեն նոյն իսկ յունական բառերն՝ յորոց 'Ευλογία համապատասխան լատին *Benedictio* բառին՝ կը

նշանակէ օրհնութիւն, և 'Αντιδωρον փոխան նռնարի, այն է փոխանակ Ս. Հաղորդութեան, զոր Ս. Հարք նռնար և բնծայ կը կոչեն²:

Որովհետեւ Ս. Հաղորդութեան տեղ կը տրուէր այն, և ինչպէս ըսինք, հաւատացեալը կ'ընդունէին զայս՝ նոյն արտաքին արարողութեամբ՝ որպէս թէ բուն իսկ Ս. Խորհուրդն ըլլար, պէտք էր որ զայս ընդունողը ծով ըլլային. և երբ բաշխողը, որ ընդհանրապէս քահանայն՝ երբեմն ալ սարկաւազը կ'ըլլար, մերձեցնէր զայն իրենց, կը խաշակեցէին իսկոյն իրենց զիրենց և ամենայն յարգութեամբ ու շնորհմանգովեամբ աննշույմ մէկէն բերանին կը ցնէին: Բնաւ չէր տրուեր ոչ անհաւատից, ոչ հերետիկոսացի և ոչ բանադրելոյ և երկաթային Յետոնցս արեւածը, զոր Ս. Օգոստինոս Մոռար քան և տեսակ մը խորհուրդ կ'անուանէ, հաց չէր, այլ օրհնած աղ որ կը զրուէր անոնց բերին մէջ:

Հին ասոնները ոչ միայն Պատարագ վերջ կը ճաշակէին զայն ժողովուրդը (որ և կը կոչուէր օրհնած հաց), այլ նաեւ կը պահէին ու ճանապարհորդութեանց միջոց հետեւին կը տանէին զայն՝ իբրեւ սրբազան իր մը, և նոյն իսկ իբրեւ Ս. Խորհուրդ, ամէն վրտանգներէ զիրենց պահպանելու համար: Դարձեալ, պատմութեան շատ զգայե՛ր կը հաւատեն որ զանազան հիւանդք Մասէն ուտելով անմիջապէս առողջութիւն գտած են:

1. — Բառն Հին ժամանակները գործածուած է երբեմն նաեւ ուրիշ վեհագոյն նշանակութեամբ մ'եւ. այսպէս Ս. Հաղորդութիւն կ'ուզէ նաեւ նակել նկերեղ Աղեքսանդրացին՝ երբ կը զրէ առ Նետաորիոս. « Մտաշիմք առ խորհրդական օրհնութիւնս (ի յոյն 'Ευλογία) և սրբիմք հաղորդեալք օրոյ մարմնոյ և պատուական արեան ամենեցուն մեր Փրկչին Քրիստոսի: » Նոյն իմաստով կը հանդիպենք նաեւ Մաքսիմոս վկայի վաւրուց մէջ, ուր կը զրուէ. « Ամբարձեալ քահանայն զուրոր հացն, ցոցացնէր զօրհնութիւնս (ի լատինս Eulogia) ասելով. « Սրբութեւնք օրոց »: »

2. — Գանգատելով կը զրէ Մինեք, թէ ժողովրդապետք այժմ հացին միայն օրհնութեան ուշ զնեղով, ուրիշ ամէն ինչ պաշտօնէից ապա արամագրութեան թողեր են, որով և մասը՝ շատ անպատեհ կըրգով, հաւատացելոց կը բաշխուի քահանային հաղորդութիւն. . . և նոյն իսկ Հայր մերէն առաջ. (Migne, Liturgie).

3. — Աւելորդ չեմք համարիր աստ յիշել

թէ, որովհետեւ Մասը Հաղորդութեան փոխանակել բան մ'էր և կը տրուէր այն հաւատացեալց միայն՝ որ կամ չէին ուղեր, կամ չէին կրնար հաղորդուիլ. Ս. Եկեղեցւոյ (գեթ յարեւմուտս) սովորութիւն եղած է Հին ժամանակներու մէջ, երբ զեռ երկու տեսակեք կը հաղորդուէին հաւատացեալք, օրհնած հացի հետ միասին բաշխել նաեւ զինի. և զաղրած է այս ճիշդ այն ասեմ՝ երբ հաստատուեցաւ մէկ տեսակով միայն հաղորդուիլ: Bonaquillot կը վկայէ որ իւր ժամանակներն իսկ (փէ դար) զեռ քանի մը տեղեր հանգիստաւոր տուններու օրեր՝ Օրհնեալ հացի հետ միասին օրհնուած զինի եւս կը բաժնենէր. և ասոր հետեւեալ ցոցեւերու համար՝ յառաջ կը բերէ Նանդալ Ժոզֆն, յամի 688, որ ի կանոնն թ պատուէրէ յամենայն տօնական և կրեւորէ աւուր՝ նշխար օրհնել և բաժնենէ՝ ոչ հաղորդողք սրբոյ խորհրդոյն՝ Բիշ վերին ալ. « զհացն միայն բեկցեն և ապա ի բաժնակէն արքեան ամենեքէն »:

կը լսենք որ Պարսկահայոց կողմերը՝ ազգայինը շտեմարանաց մէջ Մաս կը պահեն ցորենը բազմացնելու համար։

Բ. Դիւրին չէ ձշղու հաստատել թէ որ ժամանակ Ս. Հարց այսպիսի օգտակար սովորութիւն մը հաստատած են. բնաւ յիշատակութիւն մը չենք գտնիր ասոր ոչ Առաքելոց ե ոչ իսկ առաքելական Հարց ժամանակաց մէջ¹։ Համարած են ոմանք թէ, որովհետեւ հին ատեն հաւատացեալք էին՝ որ պատարագի սրբազորութեան կարեւոր եղած նուէրներն կը բերէին, քահանայն այնչափ կ'անուր, որչափ որ պիտի նուիրագործէր. միւս նուէրք իբր սրբազան ինչ, որովհետեւ կ'օրհնուէին, եւ չէին զարձուեր, որով հաւանական է թէ առաջիկայ եղելոց կը բաժնուէին այս բլլայ թերեւս Մասի բաշխման ծագումը։ Որովհետեւ եղած են ուրիշներ, որ զայս յունական ուրիշ արարողութենէ (παυσανίας) մը ելած համարելով՝ առաքելական հաստատութիւն մը տուած են Մասի։ Կը գնեմք աստ բոլոր այդ արարողութիւնը, Մասի և անոր մէջ եղած ամենամեծ տարբերութիւնը ցոյցնելու համար։ Այսպէս կը գրուի յայն ժամագրոց (ώρολόγιον) մէջ.

« Եւստ յարութեան Փրկչին մերոյ եւ Հոգ-

ւոյն սրբոյ իշման, դեռ քարոզութեան պատճառաւ իբարմէ շտեմնուած, ամէն Առաքելաբնի միասիրտ՝ ի միասին կը կենային. և երբ յետ աղօթից սեղանի կը նստէին, դատարկ տեղ մը թողլով հոն բարձ մը կը դնէին, և անոր վրայ՝ իբրեւ մասն Գրիստոսի, կտոր մը այն հացէն զոր կ'ուտէին, երեակտոր ուտելէն վերջ՝ երբ սեղանէ կ'ելլէին և կը գոհանային, իբրեւ մասն Գրիստոսի առանձին զրուած հացի կտորը առած՝ վեր բարձրացնելով զայն կ'ըսէին. Փառք քեզ, Աստուած մեր, փառք քեզ, Հօր և Որդոյ եւ Հոգոյն Սրբոյ. և փոխանակ Մեծ և անոռն բնիւ, մինչեւ ցՀամարձուան կ'ըսէին. Յարեաւ Գրիստոս, և յետոյ. Մեծ և անոռն Սուրբ Երրորդորդեան. Տէր Յիսուս Գրիստոս, օգնեալ մեզ, էւ այս կերպով կ'ըլլաւ միշտ. և իւրաքանչիւր ոք անոնցմէ (յառաքելոց) այսպէս կ'ընէր ուր որ ալ գտնուէր մինչեւ ի մահ Աստուածածնին։ Իսկ երբ ի բովանդակ տիեզերաց, ամպերու վրայ բարձրանալով օդոյ մէջ, ժողովուցան Առաքելաբն Ս. Կուսին մարմինը թաղելու համար, ամէն պատշաճ եղածը ընելէն վերջ, երրորդ օրը յետ կերակրով մարմիննին կազդուրելու, երբ Գրիստոսի անուամբ առանձին զրուած հացի

1. — Մեծապէս կը սխալին անոնք՝ որ Մասի բաշխումը մինչև իսկ Առաքելոց ժամանակ կը հանեն, այն ժամանակի Ագապի շտեմնակութիւն մը համարելով զայն։ Որովհետեւ Ագապի սովորութիւնը մինչև Դ. և Ե. դարեր և աւելի եւս առգիւր կը ձգուի. ժամանակներ՝ որոնցմէ դարով առաջ Մաս բաշխելու սովորութիւնը արդէն ի գործածութեան էր։ Ագապի շտեմնակութիւն կրնայ համարուիլ իրաւամբ և աստուգապէս՝ ըստ գիտնոց դատման, մէկ ուրիշ այժմ խափանուած սովորութիւն, որոնք կը հանդիպենք զրեթէ ամէն եւ կեդեցական հնագիտութեան վրայ խոսող գրոց մէջ և ուրիշ շատ աղբիւր. և էր այս՝ ի նշան միութեան հաւատոց և սիրոյ իրարու հաց շըրկել, եթէ ըլլայ օրհնած, և եթէ ոչ։ Լեւոնք ինչ որ այս նկատմամբ կը գրէ Poudjoulat Ս. Օգոստինոսի վարուց մէջ (Հտ. Ա. 186). « Սուրբ Պաւլոսն նամակին հետ միասին կը զրկէր Ս. Օգոստինոսի հաց մը՝ նշան միութեան և բարեկամութեան։ Նոյն ատենուան սովորութիւնն էր որ եպիսկոպոսունք և քահանայք իրենց բարեկամաց հաց կը շըրկէին, ի ցոյց հաղորդութեան. սովորաբար այս հացերը օրհ-

նուած կ'ըլլային ի սեղանի։ Պատուաւ առանձին ցոյց մ'էր, շորհնուած հաց զրկելը, որպէս զի եպիսկոպոսը կամ քահանայն, որ զայն կ'ընդունէր, ինքնին օրհնէր։ Արդ աս Ս. Օգոստինոս հաց մը զրկելով՝ Ս. Պաւլոսն, կ'աղաչէր, օրհնուածեան հաց մ'ընել զայն։ Աներկբայապէս մեր ազգային յատուկ Մատաթիոս զրեթէ սրբազան արարողութիւնը ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ Առաքելոց ժամանակի Ագապի կամ Միքայ, աննշան փոփոխութեամբ։ — Որովհետեւ հացի վրայ եկաւ խօսքերնոր, անշուշտ ընթերցողաց հանդիպելու անցնի տեսնել աստ ազգային ուրիշ և աւանդական սովորութիւն մ'ալ, որ մինչև ցայժմ կը գործադրուի Ալաշկերտի դաւառին մէջ և այլուր։ Երբ մահամերձ հիւանդ մը գտնուի ասան մը մէջ, նոյն զիջեր հաց կը շինեն անեցիք և զիջեր ժամանակ բոլոր գիւղին տանց երդիքներէն կը նետեն, անոնց աղօթից օգնութիւնը խնդրելու համար։ Երբ հացին իյնալուն ձայնէն ասան մէջ եղող մը արթննալ, այլոց եւս իսկոյն ձայն կու տայ և «Աստուած ընդունի նաւերդ» ըսելով, հոգեվարքին համար կ'աղօթեն։

կտորը բարձրացուցին, և Մեծ և անոռն ըսին, իմ անակնկալ սքանչելիք, այն որ մեռած էր, յարութիւն առած, և հրեշտակաց ամենապայծառ խումբով շրջապատուած՝ կ'երենայ երկինքը։ Ռարսախ լքրուք, կ'ըսէ, եւ ընդ ձեզ եմ զամենայն առաքաւ։ և այսպէս Որդւոյն խօսքերով զիրենք կը մխթմարէ։ Առաքեալը ալ հրաշքին վրայ սքանչացած փոխանակ Տէր Յիսուսն Փրիստոս ըսելու, կ'աղաղակեն։ «Ամենաարքայնի Աստուածածին, օգնեա՛ մեզ»։ Եւ յետոյ գերեզման երթալով, և իրեն մատուցը (մարմինը) հոն չգտնելով, համոզուեցան որ Որդւոյն նման երբորդ օրը զարձեալ մարմինը զգնելով, ի մեռելոց յարութիւն առած է և երկինք վերափոխուած, Քրիստոսի հետ թաղուորելու համար յաւտեան յաւտեանից։ Ամէն»։ Արդ զայս կ'ընեն Յոյք յինանց մէջ ամէն օր, ինչպէս որ գրուած է իրենց ժամակարգութեան կանոնաց մէջ։

«...Իսկ քահանայն կը բարձրացնէ հացը, ըսելով։ Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց, երեք անգամ. և ժողովուրդը կը պատասխանէ. ձգնարապէս յարեաւ (և կը խաչակնքէ զանձն), զերեքօրեայ յարութիւն ետոս փառաստունը։ Յետոյ հացը կը համբարեն, այլ չեն ուտեր Շաբաթ օրէն առաջ։ Ամէն օր վերոյիշեալ ծէսով կը բարձրացնեն զայն ու կը համբարեն։ Իսկ Շաբաթ օրը կ'ուտեն երգելով։ Քրիստոս յարեաւ։ Իսկ Չատկի շաբաթ օրէն սկսեալ մինչ Քրիստոս յարեաւ երգին զաղբելու օրը (այսինքն է Համբարձման տօնը), քահանայն բարձրացնելով զհաց կ'ըսէ. Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց, և իսկոյն խաչակնքելով կ'ըսէ, Ամենաարքայնի Աստուածածին, օգնեա՛ մեզ։ Ժողովուրդն ալ կը պատասխանէ։ Աղօթիչք նորա Աստուած ողորմեա, և կեցո զմեզ»։

Հետաքրքրական է նաեւ իրենց (մանաւանդ վանքերու մէջ) զայս ուսելու սովորութիւնը, զոր համառոտութեան համար զանց կ'ընեմք. փափաքողը կրնան գտնել մեծահոյակ N. Nilles Յիսուսեանի *Kalendarium Manuale Utriusque Ecclesiae* բաղմահուտ գործոյն մէջ, յորմէ մենք ալ քաղեցինք այս ծանօթութիւնը։ (Տես Բ տպ.)

Հատոր Բ. 327—331)։ Դարձեալ, այն աղագաց մէջ որ խմբեալ հացով սրբազործելու արարողութիւնը կայ, կ'առնուի ամբողջ հացի մը մէկ մասը միայն, և միշտ կակուղ մասը, այն է միշուկը. մնացեալ կտորը չի ծառայեր երկրորդ օրուան համար, այլ կը սորուի կամ սպասաւորին և կամ որ և իցէ սեղանի ծառայող անձի մը։ Միակայն այս և նախընթաց պատճառաբանութենէ զրական բան մը հետեւցրեմք՝ անկարելի է. նախ որ, ինչպէս վերը ըսինք, առաջին երկու զարեքու մէջ ամենեւեւ յիշատակութեան մը չենք հանդիպիր եկեղեցական մատենապարագ քով. և երկրորդ որ, երբ կ'ըսուի թէ հաւատացեալք ինքնին էին սրբազործութեան նուէրներն մատակարարողը, պէտք չէ ենթադրել իբր թէ ամէն ներկայ եղողը նուիրեն, այլ անորդ միայն որ պիտի հաղորդուէին և ամէն մարդ իրեն մասը միայն. և պատմութիւնն ալ երբորդ, չորրորդ և յաջորդ զարեքու մէջ զեւրքեր կ'աւանդէ մեզ, յորս կը տեսնեմք որ իւրաքանչիւր նուիրաւոր, մանաւանդ երբ իշխանական անձ մ'է, փոքրիկ նշանով մը իրենը այլոց նուէրներէն կը գտնէ. կամ կը յանձնէ զայն սարկաւագի մը առանձին ուշադրութեան, որպէս զի հաղորդութեան միջոց ուրիշի մը չտրուի։

Հակառակ անոնց որ մինչեւ յԱռաքելալ կը հանեն, եկեղեցական հնութեանց քիչ հմուտ մէկ բանի հեղինակներ՝ մինչեւ եօթներորդ կամ իններորդ դար յետաձգած են այս սովորութիւնը։ Միշին թուական մը համարուած է ծիսագէտ հմուտ անձանց մէջ 250—300 ժամանակամիջոց, յորմէ աւելի առաջ տանել կամ ետ ձգել կը հակառակ Հարց աւանդութեան և պատմութեան։ Սուրբ Յուստինոս († 167), Տերտուլիանոս (200ի միջոցները) և Սուրբ Կիպրիանոս († 258), որոնք այն ամենայն ինչ որ պատարագի խորհրդոյն կը վերաբերի՝ մանաւանդ տանգած են, այս նկատմամբ ոչ ինչ չեն յիշեր. առաջին անգամ կը յիշատակուի Հաւորդիկեայ ժողովոյն մէջ, որ Նիկիայ (325) ժողովքն քիչ յառաջ գումարուեցաւ, ուր ի կանոն 14, կ'արգիւրէ բացարձակապէս, որ սրբազործեալ նըշ-

խարթը Զատկի տօնին օրը Մասի նման ուրիշ եկեղեցիներ չըրկուին:

Գալով արդ այս սովորութեան մեր ազգին մէջ մտնելուն, շատ աւելի դժուարութիւններ կը ներկայանան մեզ, այնու որ ցայժմ այս պիտի հնութիւններ փնտռողք ի մեզ չի եղած են, նուազագոյնք եւս զորոյք՝ ստորին ու ճշմարտութիւն, ենթադրականն է սխալէն բաժնելով: Հայկական թարգմանութեամբ մինչեւ ցայժմ ձեռքերնիս եղող ամենայն պատառազամատոյցները քննելով², կը տեսնեմք որ մինչեւ ի Ժ. զէթ Թ. դար անոնց մէջ չկայ ամենեւին յիշատակութիւն մը մասի նկատմամբ: Բարսեղեան Ա պատարագը (ի գործածութեան Ե. դարու սկիզբները), Նազիւնդեան վեց պատարագները, որոնք նոյն դարուն վերջերի գործածուեցան, և մանաւանդ անոնց մէջ Ե. անուանուածը՝ որ կը համահայնի Մեծին Խոսքովու մեկնածին, և վեցերորդ դարէն սկսեալ մինչեւ ցատաներորդ միւս ամէն պատարագներէն աւելի վերագաւտուեցաւ, Մասի նկատմամբ մեզ ծանօթութիւն մը չեն աւանդեր, մանաւանդ թէ Մեծին Խոսքով իւր պատարագամեկնարչին մէջ (էջ 64) յիշելով մի առ մի զրեթէ բոլոր եկեղեցական օրհնութիւնները, ինչպէս «Սպաս եկեղեցւոյ օրհնել, և զլուր սրբել. և խաչ օրհնել, և ի յօրհնել զսերմն, զկալ, զգուարակ, զաղ, զհասն», միայն Մասի օրհնութիւնը կը լռէ: Առաջին անգամ այս տեսակետով նշանաւոր յիշատակութեան մը կը հանդիպենք Բարսեղեան պատարագի նոր թարգմանութեան, կամ լաւ եւս խմբագրութեան մէջ, որ «կատարուած լինեցած է, ըստ Հ. Գաթրեանի, Լամբրոնացւոյ և անկէ կանուի Գր. Մազիւս արքեպիսկոպոսի օրհնելն յառաջ». և «Թ. Ժ. դարերէն ու չկրնար ըլլալ ստուրկ», «գոնաւորաւ ալ աւելի հին է Նոր թարգմանութիւն» քան Ժ կամ թերեւս Թ դարը»: Արդ այս պատառազամ

րագին մէջ՝ յետ խաչակերպի ըսելով եւս տարածման օրինաց, մինչ կը սկսին Օրհնեցից զՏէր սաղմոսը, քահանայն օրհնէ զնշխարն և ըսելով ժողովրդեան: Յաջորդ դարերու մէջ ի գործածութեան եղող ամէն պատառազամատոյցը, ինչպէս նաեւ Լամբրոնացւոյ, մինչեւ մեր օրերը զրեթէ առանց բացատրութեան մը, միշտ կը յիշատակեն Մասի բաշխումը:

Գ. Արդէն իսկ առաջին մասին պատասխանելուն մէջ, ինչպէս նաեւ ստորակարգ ծանօթութիւններէ բաւական յայտնի եղաւ թէ այս՝ չէ յատուկ ազգային արարողութիւն մը, այլ բովանդակ եկեղեցւոյ սովորութիւն, առ այլ շատ աւելի հին դարերէ սկսած քան թէ մեր մէջ: Մինչեւ մեր օրերն իսկ անխափան կ'ընդունի զայն յոյն ժողովուրդը ամենայն շնորհաւորութեամբ և յարգանքով, համոզուած՝ թէ այսու կը հանդիպի իւր վրայ սատուածային օրհնութիւնը, և կ'ըլլայ ներքին մեղաց քաւութիւն: Արեւմտեան եկեղեցւոյ մէջ իսկ, թէպէտ առ հասարակ քանի մը դարերէ ի վեր դադրած է, այլ տեղ տեղ, ինչպէս ի Գաղղիա, դեռ կը շարունակուի. ուր և աւելի քան այլուր՝ յատուկ անուամբ մը Օրհնեալհաց *Præter benedictio* կը կոչուի:

Գ. Սոյն հարցին ուղղակի պատասխան մը կարող չենք տալ քանի որ անծանօթ են մեզ այն պատճառները, որովք այս սովորութեան խափանումն եղեր է, զէթ առ այժմ: Կրնամք միայն յաւելուլ թէ ի Վանս մեր ամէն մեծահանգէս տօներու՝ յաւարտման ծայնաւոր պատարագին Մաս կը բաշխուի, ի մեծ հաճութիւն և ի շինութիւն առաջիկայ իտալացի շնորհաւոր ժողովրդեան և արեւելեան ծիսից հետաքնին կղերականաց: Գրեթէ Ժ. քահանայապետ Հոովմայ ի մէջ այլ ծիսական հաստատութեանց, զայն եւս վաւերացուց:

Ա. 8.

1. — Պէտք չէ զարմանալ, կ'ընէ Bona, այլ սարս պատճառը պէտք է փնտռել Եկեղեցւոյ հին սովորութեանց մէջ: Այնքան էր հին հաւատացեալք իրարու փոխադարձ սերը և միութիւնը, որ զայն ցուցնենք. համար (եթէ կարելի ըլլար) աշխարհին ամէն կողմը մէկ քահանայէ միայն Ա. Հաղորդութիւն ընդունելու ամենայն յօժարակամ պատրաստականու-

թիւն ունէին: Ուստի ամէն քաղաքաց մէջ սովորութեան եղած էր, որ Եպիսկոպոսը նուիրաւորէ և ուրիշ եկեղեցեաց շրջէ ժողովրդեան բաշխուելու համար: Արդ ժողովքը կ'ուզէ արգելուի: որ Զատկի օրը այդ սովորութիւնը չգործադրուի:

2. — Տես բազմահմուտ Հ. Գաթրեանի Սրբազան Պատարագամատոյցը զօրութիւնը:

(Ա. Պատասխան Օգոստոսի Սոբրանդակի հարցման) .

Շնորհակալութիւնս կը յայտնեմ Յարգ. Խմբագրութեան, որ այնչափ հաճոյակատարութեամբ փափաքս զոչացուցեր է, առաջարկելով այս անգամուան Յազմակային մէջ շափապիտական խնդրի մը խարեական հնարքը գտնել, անոր արտաքին քօղը մեկդի առնելով :

Առանց պարծննալու կը յայտնեմ որ այդ հնարքը գտայ, ահաւասիկ .

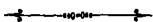
Առաջարկուած էր . $w > p$
 շտեռւաբար . . . $w = p + q$
 շտեռւաբար . . . $w - p = q$
 Եւ թէ . . . $(w-p)(w-p) = q(w-p)$
 Ուստի . . . $w^2 - wp - wp + p^2 = wq - pq$
 Իսկ փոխադրելով . $w^2 - wp - wq = wp - p^2 - pq$
 Ամփոփելով . . . $w(w-p-q) = p(w-p-q)$
 Ջնջելով հաւասար արտադրելներն երկու կողմէն, կը մնամ $w = p$.

Առաջարկող պ. Թոռասերին վարպետութիւնն եղեր է ա ե ք անհաւասար քանակութիւններուն քով իբր արտադրիչ հաւաքել $(w-p-q)$ առերեւոյթ քանակութիւնը, որ ինչպէս $w = p + q$ հաւասարութիւնէն կ'ենդեմի՝ հաւասար է զրոյի :

Ուստի ա հաւասար չէ թէ, որովհետեւ որ ե իցէ քանակութիւն բազմապատկուած զրոյով՝ կու տայ զրոյ : Սխալը աւելի շօշափելի ընելու համար դիմենք թիւերու : Առաջարկին վերջաւորութիւնը կը նմանի այս հաւասարութեան $7 \times 0 = 9 \times 0$, որ կ'արտադրէ միշտ զրոյ : Ապահով եղէր որ «վարժապետիս չեմ դիմած», որովհետեւ զիւղապետութեան հանգստի մէջ ենք յԱզոյս :

Վ. Ե.

Աշակերտ Մոռատ-Ռաֆայէլ վարժ. Ի

1. Ալեկեհա (1898 Օգոստոս 17) ազգային թերթին մէջ կը կարգաւք, որ Ամերիկացի ազգը մեծ զարմանք կը յայտնէ Հայ բանաստեղծներու ե երգիչներու վրայ : Պատուարժան խմբագրապետին Ուշադրէն (31 յուլիս, 98) Գրանիկ ստորագրութեամբ նա մակ մը կը հասնի, ուսկից կ'իմանամք որ «Հայոց Հեղինակութեամբ տեղական օրագրաց մէջ բանաստեղծութիւնները նոր երեւոյթ մ'են Ամերիկացոց համար, ու մեզ ալ մեծ ուրախութիւն կը պատճառեն : Հայ Հանրաժանօթ բանաստեղծներու գործոց հաւաքածուն անգլերէնի թարգմանելով 1896ին Armenian poems (Հայկական բանաստեղծութիւնք) անուամբ հրատարակեց (սկիզբը Գ. Քաթիպայի լուսանկարով) Վոսմէն Ճըրնը ի խմբագրապետուհի Հանրաժանօթ Հայաստէր Օր. Ալիս Սթոն Պարքուէ (Alice Stone Blackwell) : Ամերիկացի նշանաւոր բանաստեղծ մը Գամառ Քամիպայի «Մայր Արարի» ն կարգաւքած ժամանակ ըսած է . «Դար մը հազիւ այսպիսի բանաստեղծ մը կրնայ ծնիլ» :

2. Մոռատ ստորագրութեամբ՝ Մոռաթի այս տարուան պրակին 888 էջին մէջ «Այ ու ճախ» վերնագրով ռուսահայ ե տաճկահայ Հեղինակներու զրարան բարբառին վրայ հետեւեալ ընդարձակ քննադատականը կը կարդամք . «Մեր գրարարական-ապստները առհասարակ Հին դպրոցներու աշակերտներ ե կղերականներ, Գարագաշեան, Գուրգէն, Պէրպերեան, Իսիկ. Տիւսար, Նարայէ, Պոլսի ե Վենետիկի վարդապետներէն ու եպիսկոպոսներէն շատերն ե ուրիշներ՝ խորթ (կարծեմ շատ կը սխալինք, եթէ համոզուած ըլլանք որ հարագատ ընդհանուր ախարհաբար լեզու մը կայ) գծուարաւանակի լեզուով մը գրած են, որ ոչ աշխարհաբար կարելի է համարել ե ոչ գրարար...» : Յօդուածագիրը դեռ առաջ կը տանի իւր գրութիւնը, ե դըրուատելով Պօլսոյ ժամանակակից աշխարհիկ գրականական լեզուն՝ ի նպատակ ազգային գրականութեան զարգացման, կը վերջապէս տողերով . «Ի՛նչքան բաղձալի է որ իրաւաւելի աղէկ ձանշնայինք, մեր՝ մէկ մէկու վերաբերմամբ ունեցած անմիտ հակակրօքներէն ե նախապաշարմունք ենթագրութիւն» :